

سیر کاربرد اسلیمی در مکتب اصفهان براساس مطالعه تطبیقی نمونه هایی از کاخ عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت

مریم امین الرعایا^{۱*} محمد تقی پیربابای^{۲**}

۱- مربی، دانشگاه هنر و ادیان اصفهان

۲- دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی، تبریز

(تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۱۰/۲۰، تاریخ پذیرش نهایی: ۹۴/۳/۵)

چکیده:

اشتراکات و تمایزات نقشمایه ها بیانگر مشخصات هنری و تاریخی مکاتب مختلف است. در هر دوره تاریخی اصول و شیوه های خاصی در آثار هنری، مورد استفاده قرار می گیرد که تشکیل دهنده ی مکاتب هنری آن دوره هستند. در مکتب اصفهان بنا بر ضرورت آرایش کاخ ها، بناهای عمومی و خصوصی دیوارنگاری رونقی بی سابقه یافت و نقاشی دیواری در انواع مختلف جزء جدایی ناپذیر معماری شد.

این مقاله در پی آن است، تا با توجه به اینکه ساخت کاخ های عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت در یک دوره تاریخی بوده اند، طرح های اسلیمی آن ها را مورد مطالعه قرار دهد تا پلی در جهت شفاف تر شدن و عمق بخشیدن به مباحث نظری مکتب اصفهان باشد. بنابر آنچه بیان شد، این پژوهش با بهره گیری از روش تطبیقی-تحلیلی به تقسیم بندی و مقایسه نقوش اسلیمی پرداخته تا گسترش و ویژگی های خاص این نقش را در هر سه کاخ مقایسه کند و به دنبال پاسخ گویی به این پرسش است که آیا اسلیمی های شناخته شده در این سه کاخ به یک صورت نقش شده اند و در کدام به صورت ویژه اجرا گردیده، همچنین ماهیت این نقوش با چه تغییراتی همراه بوده است و گذر زمان چه تأثیراتی بر روی این آرایه گذاشته است.

نتایج به دست آمده از تحقیقات میدانی و آنالیز اسلیمی ها از نظر طرح، رنگ و توسازی نشان می دهد که حضور این نقوش در کاخ عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت به ترتیب کم رنگ تر شده است و به مرور زمان هر چه از آغاز این مکتب فاصله می گیریم هنرمندان از نقوش اسلیمی کمتری استفاده کرده و به طرح های ختایی گرایش بیشتری نشان داده اند. تا جای که گستردگی و فراوانی طراحی و تنوع در نقش اسلیمی ها در کاخ عالی قاپو به خوبی مشهود است و در کاخ هشت بهشت به ندرت دیده می شود.

واژه های کلیدی:

مکتب اصفهان، اسلیمی، عالی قاپو، چهل ستون، هشت بهشت

*Email: aminoroaya202@gmail.com

**Email: pirbabaei@hotmail.com

* تلفن: ۰۹۱۳۵۷۴۷۶۸۹

** تلفن: ۰۹۱۲۳۲۲۰۱۱۸

مقدمه:

شیوه‌ی طراحی مکتب هنری اصفهان با عناصر مشترک و تأثیرات مشابه و متعدد طراحی وجود دارد که در این بین، فصل مشترک بین طرح‌های موجود بر آثار هنری و نقوش مرتبط با معماری از اهمیت زیادی برخوردار است. خصوصاً نقوش موجود در کاخ‌های عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت، تأثیرپذیری و حتی تکرار برخی از نقوش شایان توجه است. این مقاله با اشاره به جنبه‌های تاریخی-هنری شکل‌گیری مکتب اصفهان که سبب تحول در طراحی سنتی شده به مطالعه تطبیقی نقش اسلیمی در این سه کاخ می‌پردازد. بدین منظور با رویکرد تطبیقی به تقسیم‌بندی نقش اسلیمی پرداخته تا گسترش و ویژگی‌های خاص این گل را در هر سه کاخ مقایسه کند و نگاهی خاص به عناصر تشکیل‌دهنده و کثرت آن در این بناها داشته باشد. همچنین اهدافی چون تفکیک و شناسایی انواع اسلیمی با توجه به توسازی‌ها و تکنیک‌های اجرایی آن‌ها را دنبال نموده است.

پیشینه تحقیق:

اکثر آثاری که پیش از این در زمینه‌ی نقوش تزئینی هنر اسلامی به رشته تحریر درآمده، رویکردی آموزشی را دست‌مایه‌ی کار خویش قرار داده‌اند. در کتبی که به طور مستقل و اختصاصی به بررسی و تحلیل مبانی نظری تزئینات کاخ‌های دوره صفوی پرداخته‌باشند، نمونه‌ی خاصی مشاهده نمی‌شود و در مسیر این راه منابع ناچیزی وجود دارد که آن هم به طور غیرمستقیم در مورد نقوش سنتی کاخ‌های دوره صفوی مطالبی مطرح کرده است. درباره‌ی کاخ عالی قاپو می‌توان به تحقیق فرشید پوریا (۱۳۸۸) با عنوان سیر نقش گل شاه عباسی از زمان هخامنشیان و تکامل آن در دوره صفویه که تنها گل شاه عباسی را مورد بررسی قرار داده، اشاره نمود، همچنین می‌توان از تحقیق جعفرقلی دادخواه (۱۳۸۷) با عنوان طراحی سنتی در مکتب اصفهان یاد نمود که در مورد ویژگی‌های طراحی سنتی و ترکیب‌بندی‌های اسلیمی و ختایی در مکتب اصفهان به جزء ویژگی‌های نقوش اسلیمی بیان شده است. علاوه بر آن مقاله بهمن فیزایی (۱۳۸۸) با عنوان تأثیرپذیری نقوش فرش از معماری، نگارگری و هنرهای صنایع مکتب اصفهان که به تأثیرگذاری نقوش مکتب اصفهان بر صنایع دستی ایران اشاره دارد.

کتاب نوشته شده از دکتر جوانی و آقاجانی (۱۳۸۵) با عنوان نقاشی‌های چهل ستون که به نقاشی‌های چهل ستون و تزئینات آن به جزء ویژگی‌های اسلیمی‌ها پرداخته است و همچنین در نوشته‌ای از گل‌رو نجیب‌اوغلو با عنوان هندسه و تزئین در معماری اسلامی و کتابی از اصغر جوانی (۱۳۸۵) با عنوان بنیان‌های مکتب نقاشی اصفهان که در راستای تاریخی مکتب اصفهان در تکمیل این پژوهش مؤثر بوده‌اند، اشاره کرد. لذا با

توجه به محدود بودن منابع، سعی بر آن شد تا با اتکا به کتاب‌ها و مقالاتی که گوشه‌چشمی به این موضوع داشته‌اند و با نگاهی متفاوت شیوه تطبیقی جزئیات و ویژگی‌های هنری، انواع نقوش اسلیمی موجود در سه کاخ عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت را استخراج و مورد مقایسه دهد.

روش تحقیق:

در این مقاله برای بررسی چگونگی ویژگی‌های نقوش اسلیمی در مکتب اصفهان و تفاوت و شباهت‌های این نقوش در سه کاخ عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت روش توصیفی تحلیلی در نظر گرفته شده است. بدین منظور سعی شده تمامی نقوش اسلیمی به همراه جزئیات و نحوه‌ی اجرای آن مشخص شود، در این راستا تصاویر به دست آمده با دقت به دو صورت دستی و نرم‌افزاری (اتوکد^۱، کورل^۲، فتوشاپ^۳) آنالیز گردیده است.

در ادامه به توصیف عناصر، موتیف‌ها، تکنیک‌ها، در قالب اطلاعات مکتوب و تصویری پرداخته شده است. همچنین علاوه بر توصیفات نگارنده، قسمتی از مطالب نیز از منابع مکتوب و با مطالعات اسنادی به دست آمده‌اند. مراجعه به سازمان میراث فرهنگی در جهت جمع‌آوری اطلاعات موجود نیز از روش‌های میدانی تحقیق می‌باشد که منجر به دستیابی به تعدادی تصویر در جریان تکمیل مقاله گردیده است.

مکتب نقاشی اصفهان

مکتب اصفهان در زمان شاه عباس اول (ه.ق. ۱۰۳۸-۱۹۹۶/م. ۱۶۲۵-۱۵۷۸) پایه‌گذاری شد. این مکتب حاصل تحولات دو نهاد اندیشه و حکومت می‌باشد که بذریع آن از ابتدای تأسیس سلسله صفویه در شهر تبریز کاشته شد و در عصر شاه عباس اول در اصفهان به بار نشست. در این مکتب، نقاشی و طراحی ایرانی دست‌خوش تغییر و تحولات کلی شد و هنرمندان نسبت به گذشته به آزادی عمل بیشتری دست یافتند (دادخواه، ۱۳۸۹: ۴۷).

طرح‌های این دوران با توجه به مضامین نقوش به دو بخش کلی نقاشی تصویری و تزئینی تقسیم شده‌اند. هنرمندان این مکتب از چهارچوب موضوعاتی که پیش از آن دست‌مایه کار هنرمندان بود فراتر رفتند. این تحول در نقوش تزئینی، طرح‌های متفاوت و کامل‌تری را به وجود آورد که به دست استادانی نظیر رضا عباسی و شاگردانش شکل گرفت. نقوش گیاهی و انتزاعی گردان در این زمان کاربرد بسیار متنوع و گسترده‌ای پیدا کرد (تاکستانی، ۱۳۷۲: ۲۵) و طراحی، تزئینات، ظرافت نقوش اسلیمی و ختایی به اوج خود رسیدند. روش‌های اجرای نقوش بیشتر قریب‌سازی و افشان بوده همچنین نقوش اسلیمی و ختایی در

شکل دادن به ترنج مرکزی، طرح های تکراری و فندیلی به کار گرفته شدند. ترکیب بندی ها به شکل افشان، واگیره های مکرر، حاشیه های باریک متداخل، طرح های، واگیره های شعاعی و در اندازه های ریزتر از گذشته، تنوع چشم نوازی را در آثار گوناگون این زمان به نمایش گذاشته است (دادخواه، ۱۳۸۹: ۴۷).

مهمترین عناصر به کار رفته در طراحی سنتی مکتب اصفهان اسلیمی و ختایی است که در این دوره از ویژگی های خاصی برخوردار است. از ابداعات طراحی سنتی این مکتب کاسته شدن از فشردگی قوس ها و ترکیب نقوش اسلیمی و ختایی با حفظ ظرافت و رعایت تناسب موجود و همچنین روانی طرح ها و پیچش هاست که در نمونه های قبل از آن کمتر دیده می شود.

در نوشته های قطب الدین هفت قاعده نام برده شده است که عبارتند از: اسلیمی - ختایی - ابر - واق - نیلوفر - فرنگی - بند رومی، یکی از این هفت نام اسلیمی است (پورتر، ۱۳۸۹: ۱۵۴). اسلیمی از جمله نقوشی است که بر متن و حواشی بسیاری از آثار هنری سرزمین ایران نقش بسته است. نقوشی که با توجه به قدمت، تنوع و زیبایی، از کاربرد گسترده ای در طراحی سنتی ایران برخوردارند. در انواع گوناگون مورد استفاده قرار گرفته است. اسلیمی ها عموماً از دو بته جقه گرفته شده اند که هر یک از آنها دارای تزئینات ساده تا پیچیده هستند. خطوط اسلیمی گردان، متوازی و متقارن اند و در آن نقوش حیوانات و پرندگان به صورت ساده به کار رفته اند (رستمی، ۱۳۸۷: ۷).

قالب اصلی طرح های اسلیمی برمبنای گردش های منظم و به غایت سنجیده ای است، از آنجایی که اسلیمی خود دارای انواعی است با توجه به نوع و شکل آن می توان طرح های اسلیمی را طبقه بندی نمود. معروف ترین طرح اسلیمی، دهان اژدری است که در این نوع اسلیمی انتهای هر بند اسلیمی به دو شاخه تقسیم شده و حالتی شبیه به فکین اژدها را به وجود آورد. انواع دیگر طرح های اسلیمی عبارتند از اسلیمی بندی، اسلیمی افشان، خرطومی، برگی و پیچک دار، (هنرور و خنیاگر، ۱۳۸۸: ۱۰).

نقش اسلیمی در کاخ عالی قاپو

کاخ عالی قاپو در سمت غربی میدان نقش جهان قرار دارد. شاه عباس این کاخ را برای پذیرایی از مهمانان خارجی ساخت و پس از آن به مدت شصت سال بازسازی و تعمیر، بر طبقات آن افزوده شد تا اینکه از یک تالار پذیرایی به یک جایگاه رسمی سلطنتی مبدل شد. کاخ عالی قاپو بنایی شش طبقه است که هر طبقه آن تزئینات مخصوص به خود را دارد هنرمندان معروف دوره ای شاه عباس، رضا عباسی و شاگردان او آثار زیبایی در این کاخ از خود به یادگار گذاشته اند. تزئینات بنا به شکل نقاشی های گل و بوته، شاخ و برگ و اشکال طیور و حیوانات است که در قسمت های مختلف قصر مانند اتاق ها، سقف ها، راهروها و پلکان ها به چشم

می خورد (بلر و بلوم، ۱۳۸۱: ۴۸۳).

نقوش تزئینی کاخ عالی قاپو به شیوه های گوناگونی اجرا شده اند. ورودی ها با شیوه نقاشی، دوال ها با تکنیک لایه چینی، طلاچسبانی و طاق قوس ها به شیوه لایه چینی اجرا شده اند. با وجود این تنوع تکنیکی در کاخ عالی قاپو تعدد رنگ کمتر به چشم می خورد و در اغلب قسمت ها رنگ ها محدود به سفید، لاجورد و شگرف هستند. در کاخ عالی قاپو انواع اسلیمی ها همچون دهان اژدری، خرطومی، ابری، پیچکدار، ساده، گلدار دیده می شود اما اسلیمی پیچکدار بیشتر به چشم می خورد (دادخواه، ۱۳۸۷: ۴۷) همچنین اسلیمی برگی فقط در طبقه ی ششم اجرا شده است. این نقوش در طبقه چهارم با تزئینات و توسازی های پرکاری از قبیل لب شور کردن و قلم گیری به کار رفته اند درحالی که در طبقات دیگر با رنگ ها و توسازی های محدودتری اجرا شده اند.

نقش اسلیمی در کاخ چهل ستون

کوشک چهل ستون یکی از کاخ های دوره صفوی به جای مانده در اصفهان می باشد. مرحوم کریم پیرنیا در کتاب سبک شناسی معماری ایران در خصوص کاخ چهل ستون می نویسد: باغ چهل ستون طرح شاه عباس اول بود و در میان آن ساختمان کوشکی را ساخته است. در زمان شاه عباس دوم ساختمان فوق گسترش یافته و تالار و ایوان هایی به آن افزوده شده است. دیوارها از آئینه ها و شیشه های رنگی و نقاشی های زیبا آذین شده اند و همه ای درها و پنجره ها مثبت کاری و خاتم کاری شده است (۱۳۸۴). دیوارنگاره های آن هم نشانه ی سبک ها و موضوعات چند گونه ای است و به احتمال زیاد زمان های مختلف اجرا شده است به نظر می رسد که بیشتر نقاشی های ریز نقش آن از اواخر دهه ی (ه.ق. ۱۰۵۰ / م ۱۶۴۰) باشد، پاره ای از بهترین آن ها منتسب به محمد قاسم یکی از نقاشان دربار شاه عباس دوم است (بلر و بلوم، ۱۳۸۱: ۴۸۷).

در کاخ چهل ستون اغلب نقوش تزئینی با رنگ اجرا شده اند. تنوع رنگ در این کاخ نسبت به کاخ عالی قاپو بیشتر است. از موارد مهم در نقاشی دوره های قبل، توجه بسیار به انتخاب رنگ های درخشان و متعدد کروماتیک بوده است، درحالی که در نقاشی های چهل ستون رنگ ها بیشتر به طبیعت متمایل شده اند (حلیمی، ۱۳۸۶: ۲۶۲). همچنین از پردازهای آبرنگی در توسازی اسلیمی ها بهره برده اند که به ندرت در کاخ عالی قاپو این تکنیک دیده می شود. در کاخ چهل ستون از شش نوع اسلیمی ساده، ابری، پیچکدار، گلدار، خرطومی و نیمه برگی استفاده شده و در میان آن ها اسلیمی گلدار بیشتر و بزرگتر از سایر اسلیمی ها دیده می شود. علاوه بر آن، با نوعی اسلیمی وجود دارد که زیر ساختش یک اسلیمی خرطومی است و نقش برگ بر روی آن طراحی شده است. این نقوش اغلب با رنگ های

نارنجی، لاجوردی، سفید، سبز، طلایی و قرمز اجرا شده‌اند.

نقش اسلیمی در کاخ هشت بهشت

کاخ هشت بهشت در زمان سلیمان اول یا صفی دوم (ه.ق. ۱۰۷۹ / م ۱۶۶۹) در اصفهان برپا شده، که ویژگی کاملاً متفاوتی دارد. این کوشک معروف به هشت بهشت است که یک عمارت مربع شکل دو طبقه در باغ بلبل است. عنوان این کاخ حاکی از آن است که این کاخ برای التذاذ از شادخواری‌های بهشتی در روی زمین برپا شده است (کیانی، ۱۳۸۴: ۱۲۰). طاق‌های بیرونی کاخ با کاشی‌های الوان همراه با نقش پرندگان و حیوانات تزیین شده و کلیه قسمت‌های داخل قصر دارای نقاشی‌های زیبا و مقرنس‌کاری است، پاره‌ای از بقایای عمارت نشان از آن دارد که با نقاشی‌های دیواری غیر پیکره‌ای تزیین یافته بوده‌اند (بلرو بلوم، ۱۳۸۱: ۴۹۰).

در کاخ هشت بهشت نقوش تزیینی به صورت محدود با شیوه‌های لایه‌چینی و کشته‌بری و بیشتر به صورت نقاشی اجرا شده است که محدود به رنگ‌های سفید، لاجوردی، شنگرف و طلایی می‌باشد. در این کاخ بیشتر از نقوش گیاهی به جای نقوش پیکره‌ای استفاده شده است (کیانی، ۱۳۸۸: ۱۵۴) و نقش ختایی بیشتر از اسلیمی‌ها مورد توجه هنرمندان روزگار خود قرار گرفته است. در این کاخ تنها سه نقش اسلیمی پیچکدار، ساده و گلدار اجرا شده است، اسلیمی گلدار نسبت به دو نقش دیگر بزرگتر و پرکارتر نقش زده شده و بیشتر به چشم می‌آید. اسلیمی ساده تنها در حاشیه‌ها و بادمک‌ها و اسلیمی پیچکدار در قاب‌های سقف این کاخ دیده می‌شود. این نقوش با قلم‌گیری‌های متعدد و پردازهای آبرنگی به طبیعت نزدیک‌تر شده به خصوص در اسلیمی گلدار طبیعت‌پردازی با توسازی‌ها به خوبی مشخص است.

مقایسه و تطبیق نقوش اسلیمی در سه بنا

در هر دوره تاریخی اصول و شیوه‌های خاصی در آثار هنری آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. این اصول و شیوه‌ها تشکیل دهنده‌ی مکاتب هنری آن دوره هستند که می‌توانند شامل استفاده از یک سبک خاص در معماری تا یک رنگ خاص و یا تکنیک متفاوت باشد پیروی از این مکاتب باعث می‌شود تا آثار هنری که از هر دوره باقی می‌ماند تا حدود زیادی شبیه به هم بوده و با دیدن نوع خاصی از معماری یا رنگ شاخصی که در یک دوره استفاده می‌شده به راحتی می‌توان متوجه شد، اثر تاریخی متعلق به چه دوره‌ای است. با توجه به این اصل، انتظار می‌رود که بناهای باقی مانده از دوره صفوی است تا حدود زیادی از جهات مختلف شبیه به هم باشند. (فیزایی، ۱۳۸۵: ۱۹۳).

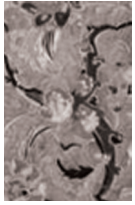
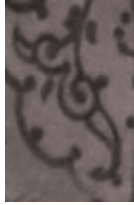
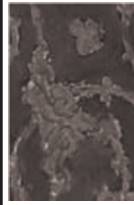

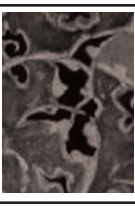

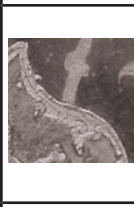

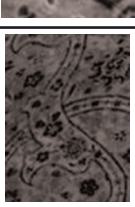
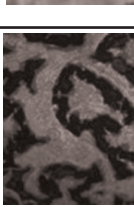
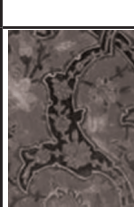
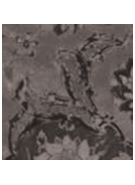

با توجه به فاصله زمانی ساخت کاخ‌ها عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت، نمونه‌های مشابه از نگاره‌ها و نقوش در آن‌ها دیده می‌شوند. اسلیمی در مکتب نقاشی اصفهان، به خصوص در کاخ عالی قاپو و چهل ستون، جایگاه خاصی را در ترکیب‌بندی‌ها به خود اختصاص داده است و جداول ارائه شده، ضمن بیان تفاوت‌ها و تشابهات نقش اسلیمی در سه کاخ مورد بحث، به وضعیت کلی این نقوش در مکتب نقاشی اصفهان پرداخته (جدول ۱) و اهدافی چون شناسایی و تکنیک انواع اسلیمی را با توجه به توسازی و تکنیک‌های اجرایی دنبال کرده است.

با مراجعه به جدول ۲ و مقایسه انواع اسلیمی‌ها سه نوع اسلیمی که در سه بنا نقش شده‌اند نشان می‌دهد، در اسلیمی پیچکدار کاخ عالی قاپو و هشت بهشت از یک شیوه مشخص طراحی استفاده شده است، آن‌ها خصوصیات مشابه‌ی را دارا می‌باشند. اما در کاخ چهل ستون این نوع اسلیمی ساده‌تر است و توجه کمتری به آن شده است. اسلیمی دیگری که در این جدول به چشم می‌خورد، اسلیمی ساده است که در دو کاخ عالی قاپو و چهل ستون از زیر ساخت یک اسلیمی دهان‌اژدری گرفته شده

جدول ۱- مقایسه انواع اسلیمی و رنگ آمیزی آن‌ها در کاخ‌های عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت، (منبع: نگارندگان).

مکان	نوع اسلیمی	رنگ اسلیمی	رنگ توسازی اسلیمی	تکنیک اجرایی
کاخ عالی قاپو	دهان‌اژدری، خرطومی، برگی، گلدار، پیچکدار ساده، ابری	سفید، لاجوردی، شنگرف، اخراپی	قلم‌گیری سیاه، شنگرف، سبز، اکر	نقاشی، لایه‌چینی، طلاچسبانی
کاخ چهل ستون	ابری، ساده، پیچکدار، گلدار، نیمه‌برگی، خرطومی	نارنجی، لاجوردی، شنگرف، سفید، سبز، طلایی، قرمز	دورگیری سفید، قلم‌گیری سیاه، سبز تیره، شنگرف، لاجوردی، طلایی، قهوه‌ای	نقاشی
کاخ هشت بهشت	پیچکدار، گلدار، ساده	شنگرف، لاجوردی، طلایی، سفید، آبی	دورگیری سفید، قلم‌گیری سیاه، شنگرف، قهوه‌ای لاجوردی، پردازهای آبرنگی	نقاشی، لایه‌چینی

جدول ۲- مقایسه انواع اسلیمی ها در سه بنا (منبع: نگارندگان)

انواع اسلیمی	کاخ عالی قاپو	کاخ چهل ستون	کاخ هشت بهشت
اسلیمی پیچکدار			
اسلیمی خرطومی			
اسلیمی ساده			
اسلیمی ابری			
اسلیمی گلدار			
اسلیمی برگی			

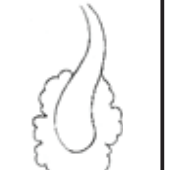

کاخ هشت بهشت نقوش اسلیمی به ندرت استفاده شده و بیشتر طرح ها بر اساس ختایی نقش شده اند و طبیعت گرایی در طراحی، رنگ گذاری و توسازی به خوبی مشهود است. به نظر می رسد یافته های این تحقیق در خصوص ویژگی های نقش مایه اسلیمی در مکتب نقاشی اصفهان و شناسایی ساختار،

و به صورت توخالی تزئین شده است و می توان گفت اسلیمی ساده در این دو کاخ به یک نحو مورد اجرا قرار گرفته و تفاوت چندانی ندارند اما در کاخ هشت بهشت این نقش محدود و با تزئینات کمتری اجرا گشته است. از دیگر نقوش، اسلیمی گلدار است که در سه بنا با یک زیر ساخت مشخص اجرا شده و تنها تفاوت در نحوه ی اجرای تزئینات داخلی آن می باشد این نقوش در کاخ چهل ستون نسبت به کاخ هشت بهشت با بهره گیری از پردازهای آبرنگی به طبیعت پردازی نزدیک تر شده است. در جدول ۳، دو نمونه ی دیگری که بین کاخ عالی قاپو و چهل ستون مشترک است نشان داد شده که اسلیمی ابری و گلدار می باشد. در کاخ عالی قاپو اسلیمی ابری بسیار دیده می شود تا جایی که می توان گفت برای پر کردن فضاهای خالی میان طرح ها از آن بهره گرفته اند اسلیمی ابری در این کاخ از پیچک های متعدد و طرح های متفاوتی برخوردار است، در حالی که این نقش در کاخ چهل ستون بندرت و به صورت ساده دیده می شود. نقش دیگر، اسلیمی برگی است که در طبقه ی ششم کاخ عالی قاپو با تنوع و زیر ساخت های گوناگون بسیار زیبایی اجرا شده است. بر دیوار ورودی کاخ چهل ستون نیز اسلیمی برگی دیده می شود با این تفاوت که زیر ساخت آن یک اسلیمی خرطومی بوده و بر روی آن طرحی از برگ زده شده است.

نتیجه گیری:

مقایسه اسلیمی ها در نقوش تزئینی این سه بنا با توجه به فاصله زمانی، سیر کاربرد این نقوش را در مکتب اصفهان مشخص می کند. این مقایسه نشان می دهد که اسلیمی های گلدار و ساده در کاخ چهل ستون با تزئینات و ظرافت بیشتری نسبت به دو کاخ دیگر اجرا شده است. اسلیمی پیچکدار در کاخ عالی قاپو از نظر طرح، تنوع و تعدد بسیار قوی تر از دو کاخ دیگر خودنمایی می کند. اسلیمی ابری و برگی نیز در دو کاخ چهل ستون و به ویژه عالی قاپو به کار رفته اما در کاخ هشت بهشت استفاده نشده است. نتیجه ی این تطبیق مشخص می کند که اسلیمی در ترکیب بندی و طراحی نقوش دیواری کاخ عالی قاپو نقش به سزایی ایفا کرده و از تنوع و ابداعات بیشتری برخوردار است و این گسترش و امکانات طراحی را در دو کاخ دیگر نمی توان دید. باید توجه کرد در کاخ چهل ستون تنوع نقوش کمتر، تزئینات و توسازی های بیشتر و به طبیعت پردازی نزدیک تر شده است، در حالی که در کاخ هشت بهشت تنوع تزئینات بسیار کم و متمایل به طبیعت زیادتر از دو کاخ دیگر گشته است. با توجه به مقایسه ی اسلیمی ها به نظر می رسد که در اوایل مکتب اصفهان به این نقش توجه بیشتری داشته اند و با گذر زمان به طبیعت گرایی روی آورده اند و کمتر در ترکیب بندی ها نقش ختایی و اسلیمی در کنار یکدیگر قرار گرفته اند تا جای که در

جدول ۳- انواع اسلیمی های به کار رفته در کاخ های عالی قاپو، چهل ستون و هشت بهشت، (منبع: نگارندگان).

کاخ هشت بهشت		کاخ چهل ستون		کاخ عالی قاپو		انواع اسلیمی
بدون تزیینات	آنالیز خطی	بدون تزیینات	آنالیز خطی	بدون تزیینات	آنالیز خطی	
						اسلیمی پیچکدار
.....			اسلیمی خرطومی
						اسلیمی ساده
.....					اسلیمی ابری
						اسلیمی گلدار
.....					اسلیمی برگي

تکنیک و رنگ های به کار رفته ی آن ها، زمینه ی مناسبی برای انجام پژوهش های بعدی، در زمینه سیر تحولات این نقش مایه در مکاتب مختلف هنری قبل و بعد از خود را فراهم نماید.

پی نوشت:

- 1- AUTO CAD
- 2- COREL DRAW
- 3- ADOBE PHOTOSHOP

فهرست منابع:

- اشکوری، محمدصادق (۱۳۸۶)، گنجینه مهرها و اسناد برگرفته از اسناد حسین کاکائی، قم: مجمع ذخایر اسلامی.
- افضل الملک، غلامحسین خان ادیب شیرازی (۱۳۶۱)، افضل التواریخ، به کوشش منصوره اتحادیه، تهران: نشر تاریخ ایران.
- امیری، حکیمه (۱۳۸۲)، مهرهای پادشاهان صفویه، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ۶۸-۶۹: ۱۳-۵.
- بوسه، هریرت (۱۳۶۷)، پژوهشی درتشکیلات دیوان اسلامی، ترجمه غلامرضا وهرام، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- بیاضی صفوی (آداب نامه نگاری پادشاهان صفوی) (۱۳۸۷)، تصحیح ایرج افشار، نامه بهارستان، ۱۴-۱۳: ۷۴-۲۳.
- پاشایی، ژیلا (۱۳۸۸)، عناصر کلیدی هنرهای تجسمی با مصادیق بصری مهرهای قاجار، پایان نامه کارشناسی ارشد تصویرسازی، استاد راهنما صداقت جباری، استاد مشاور علی رضا نوروزی طلب، تهران: دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (منتشر نشده).
- جدی، محمدجواد (۱۳۹۰)، مهرهای سلطنتی در مجموعه موزه کاخ گلستان، تهران: مجلس شورای اسلامی.
- جعفریان، رسول (۱۳۸۹)، مهر کتابخانه شاهرخ تیموری، نامه بهارستان، ۱۷: ۲۲۸-۲۲۵.
- خواجه نصیرالدین طوسی (۱۳۴۸)، تنسوخ نامه ایلخانی، با مقدمه و تعلیقات مدرس رضوی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- رشیدالدین فضل الله همدانی (۱۳۸۸)، تاریخ مبارک غازانی، به اهتمام کارل بان، آلمان: پرسش.
- سودآور، ابوالعلی (۱۳۸۰)، هنر دربارهای ایران، ترجمه ناهید محمدشمیرانی، تهران: کارنگ.
- شهرستانی، سیدحسین (۱۳۸۱)، جلوه های هنر ایرانی بر اسناد ملی، تهران: سازمان اسناد ملی ایران.
- شیخ الحکمایی، عمادالدین (۱۳۸۳)، «بررسی یک پاره سند ایلخانی»، نامه بهارستان، ۱۰-۹: ۱۱۸-۱۱۱.
- فراستی، رضا (۱۳۷۸)، «آشنایی با فرمان ها و رقم های دوره قاجاریه (اضافات، خط، علائم و نوشته های چاپی)»، تاریخ معاصر ایران، ۱۲: ۲۷۵-۲۹۶.
- قائم مقامی، جهانگیر (۱۳۵۰)، مقدمه ای بر شناخت اسناد تاریخی، تهران: انجمن آثار ملی.
- کریم زاده تبریزی، محمدعلی (۱۳۸۵)، مهرها، طغراها و فرمان های پادشاهان ایران، لندن: مؤلف.
- منشآت سلیمانی (۱۳۸۸)، به کوشش: رسول جعفریان، تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
- منشآت (نسخه خطی)، شماره ۳۴۵۵، تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
- منشآت (نسخه خطی)، شماره ۶۲۹۳، تهران: کتابخانه ملی ملک.
- نظرزاده، پریسا (۱۳۹۰)، تأثیر و تأثر فرهنگ استفاده از مهر در دوران صفویه و تأثیر آن بر فرهنگ های هند و عثمانی، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد ایران شناسی، استاد راهنما: زهره زرشناس، استاد مشاور: عمادالدین شیخ الحکمایی، تهران: بنیاد ایران شناسی.